

Terugblik op de MKZ-crisis door betrokken dierenartsen zes jaar later

De gevolgen van de MKZ-crisis bij dierenartsen

J.W.J. Noordman¹ en N. Endenburg^{1, II}

.....

Tijdschr Diergeneeskd 2008: 1042-1045

Overig artikel

SAMENVATTING

De gevolgen van de MKZ-crisis in 2001 blijven op een aantal punten merkbaar tijdens het dagelijkse werk van de betrokken dierenartsen. Dit betreft de afname van het aandeel landbouwhuisdieren, de veranderde regelgeving en de confrontaties met de MKZ-crisis door veehouders.

De psychosociale gevolgen bij de betrokken dierenartsen als gevolg van de MKZ-crisis zijn afgenomen ten opzichte van vlak na de MKZ-crisis, maar het verschil is niet statistisch significant. Nog steeds is er in meer of mindere mate sprake van een traumatische stressreactie bij 40 procent van de betrokken dierenartsen.

Verder blijkt uit dit onderzoek dat bij een mogelijke toekomstige MKZ-crisis de lokale practicus moet worden benaderd, zodat de communicatie met de veehouders beter zal verlopen.

SUMMARY

The foot and mouth disease outbreak 6 years later: consequences for veterinarians

The consequences of the outbreak of foot-and-mouth disease in 2001 in the Netherlands can still be noticed in the daily work of the veterinarians involved. In particular, the number of farm animals has decreased, regulations have changed, and cattle farmers have become more confrontational. While the psychosocial consequences to veterinarians of the outbreak have decreased compared with immediately after the outbreak, this decrease is not statistically significant. Moreover, 40% of the veterinarians involved still show signs of a traumatic stress reaction. Should another outbreak occur, it is important that local veterinarians are contacted, in order to improve communication with cattle farmers.

INLEIDING

21 maart 2001 was de dag dat in Oene MKZ uitbrak, waarna een moeilijke tijd aanbrak. Het MKZ-gebied leek wel een oorlogsgebied: wagens van de Rendac reden af en aan,

delen van het gebied waren afgesloten en militairen controleerden bij de snelweg op het transport van landbouwhuisdieren.

Naar de psychosociale effecten van de MKZ-crisis bij getroffen veehouders zijn verschillende onderzoeken gedaan (8, 11, 20). De resultaten van het grootste onderzoek zijn samengebracht in het rapport 'Veerkracht'. Hieruit blijkt onder andere dat er van een getraumatiseerde bevolkingsgroep mag worden gesproken (8). De mentale gezondheid van de betrokken dierenartsen is twee jaar na de crisis onderzocht (5, 6). Hierbij kwam naar voren dat 47 procent van alle dierenartsen die betrokken zijn geweest bij de bestrijding van MKZ, ruim twee jaar na dato nog een dermate ernstige traumatische stressreactie hadden dat aandacht, in de zin van professionele hulp, daarvoor op dat moment gewenst (32 procent) of noodzakelijk (15 procent) was. De MKZ-crisis was voor veel betrokken dierenartsen een traumatische gebeurtenis. Voor dierenartsen was de belangrijkste stress veroorzakende factor tijdens de MKZ-crisis het ontbreken van informatie. Niet alleen in Nederland, maar ook in het Verenigd Koninkrijk heeft het uitbreken van de MKZ een flinke invloed gehad op de betrokkenen (13).

Het doel van dit onderzoek is om te kijken hoe betrokken dierenartsen terugkijken op de MKZ-crisis in 2001. Daarbij zullen de psychosociale gevolgen en de veranderingen in het dagelijkse werk als gevolg van de MKZ-crisis aandacht krijgen, evenals de aanpak van een dergelijke crisis. Een deel van de uitkomsten van dit onderzoek zal worden vergeleken met de uitkomsten van het onderzoek gedaan door Drijfhout (5). Op deze manier zal ook worden gekeken naar de langetermijneffecten van de MKZ-crisis bij betrokken dierenartsen.

MATERIAAL EN METHODEN

Onderzoeksmethode

Bij dit onderzoek is een schriftelijke enquête met open en gesloten vragen gebruikt. In de enquête is de Schokverwerkingslijst (svL) verwerkt. De svL is een '(test) instrument' waarbij vragen worden gesteld die betrekking hebben op twee centrale dimensies in de psychologische verwerking van een schok, namelijk het herbeleven van een gebeurtenis en het vermijden van onaangename gevoelens of herinneringen aan de gebeurtenis. Hieruit kan naar voren komen of er sprake is van verwerkingsreacties of zelfs een posttraumatisch stressyndroom (PTSS) (3). Uit onderzoek blijkt dat de svL een waardevol instrument is om de impact van een trauma in populaties te onderzoeken (15).

^I Student aan de faculteit Diergeneeskunde, departement Dier, Wetenschap en Maatschappij, Universiteit Utrecht. Dit onderzoek is gedaan in het kader van een onderzoekstage.

^{II} Corresponding author: n.endenburg@uu.nl. Faculteit Diergeneeskunde, departement Dier, Wetenschap en Maatschappij, Yalelaan 8, 3584 CM Utrecht.

Parameters		Aantal dierenartsen	Percentage
Aantal dierenartsen aangeschreven		48	
Respons		30 van de 48	62,5%
Respondenten betrokken bij MKZ-crisis		27 van de 30	90,0%
Verdeling dagelijkse werkzaamheden veranderd		3 van de 26 *	11,5%
Verdeling binnen praktijk veranderd		5 van de 26 *	19,2%
Traumatisch stress syndroom	Niet of gering	16	59,3%
	Aandacht gewenst	10	37%
	Aandacht noodzakelijk	1	3,7%
Vermoeidheidsverschijnselen		4 van de 27	14,8%
<i>1 van de 4 dierenartsen met vermoeidheidsverschijnselen had ook burn-out verschijnselen en is (gedeeltelijk) arbeidsongeschikt geraakt als gevolg van de MKZ-crisis.</i>			
Burn-out verschijnselen en arbeidsongeschiktheid		2 van de 27	7,4%
MKZ-crisis verwerkt?	Ja	22 van de 27	81,5%
	Redelijk	4 van de 27	14,8%
	Een beetje	1 van de 27	3,7%

Tabel 1. Overzicht resultaten.

* Sommige dierenartsen hadden niet alle vragen in de enquête beantwoord, hierdoor konden niet bij alle vragen alle betrokken dierenartsen meegenomen worden.

Onderzoeksgroep

De onderzoeksgroep bestaat uit dierenartsen die nauw betrokken zijn geweest bij de MKZ-crisis. Omdat een deel van het onderzoek wordt vergeleken met een eerdere studie (5) zal de doelgroep van dit onderzoek zoveel mogelijk moeten overeenkomen met de geënquêteerden die zijn benaderd bij het voorgaande onderzoek.

Om tot deze groep dierenartsen te komen, is via het Diergeneeskundig Jaarboek en het internet achterhaald welke praktijken in deze regio's gevestigd zijn (5, 14, 18). Op deze manier zijn 48 dierenartsen geselecteerd.

Benadering betrokken dierenartsen

De enquêtes met een begeleidende brief zijn verstuurd naar de bij de geselecteerde praktijken werkende dierenartsen. Om de respons te verhogen, is er bij dit onderzoek gebruikgemaakt van 'Dillman's Total Design Method' (4). Deze methode geeft een aantal voorschriften, zoals een persoonlijke begeleidende brief, een goede 'lay-out' van de vragenlijst, een precieze 'timing' van de herinneringsbrieven en het na enige tijd sturen van een nieuwe vragenlijst (9). Verder hadden de respondenten de mogelijkheid om als dank voor hun medewerking een presentje te ontvangen in de vorm van een handdoek. Ook op deze manier werd geprobeerd de respons te verhogen.

Verwerking resultaten

Voor de verwerking van de resultaten is gebruikgemaakt van SPSS 15.0 voor Windows (20).

RESULTATEN

Demografische gegevens

De respons van dit onderzoek was 62,5 procent. Van de respondenten bleek 90 procent betrokken te zijn geweest bij de MKZ-crisis.

Invloed van de gevolgen van de MKZ-crisis op het dagelijkse werk

De verdeling van de dagelijkse werkzaamheden is bij 11,5 procent van de betrokken dierenartsen veranderd als gevolg van de MKZ-crisis. Bij 19,2 procent van de respondenten is de verdeling binnen de praktijk veranderd. Deze veranderingen laten een afname zien van het aandeel landbouwhuisdieren.

De strengere wetgeving en eisen als gevolg van de MKZ-crisis worden door de betrokken dierenartsen gezien als de grootste belemmering van hun dagelijkse werkzaamheden. De (negatieve) publieke opinie en de confrontatie door veehouders met MKZ-verhalen staan op een tweede en een derde plek. Het eventuele verminderde vertrouwen van de veehouder in de betrokken dierenarts wordt door slechts een klein deel van de betrokken dierenartsen gezien als belemmering van hun dagelijkse werkzaamheden.

Een confrontatie van de dierenarts door de veehouder met de MKZ-crisis vindt zes jaar erna gemiddeld maandelijks plaats (40%). Hierbij geeft bijna 15 procent van de betrokken dierenartsen aan dat de confrontatie invloed heeft op zijn/haar dagelijkse werkzaamheden in de praktijk, een kleine 5 procent weet het niet. Bijna 20 procent geeft aan dat de confrontatie invloed heeft op zijn/haar mentale gezondheid. De confrontaties bestaan in de meeste gevallen uit een verwijtende reactie van de veehouder aan het adres van de overheid en andere instanties en het luchten van zijn/haar hart. Verder zijn de veehouders de dierenartsen dankbaar voor de door hen verleende hulp. Bij 21,1 procent van de dierenartsen reageren de veehouders soms verwijtend naar de dierenarts en zijn/haar werkzaamheden.

Psychosociale effecten als gevolg van de MKZ-crisis

Om de traumatische stressreactie te beoordelen, kan de score van de SVL worden ingedeeld in drie categorieën. Bij een score van acht of lager is deze niet of gering. Bij een

score van 9 tot en met 26 is aandacht (in de vorm van professionele hulp) gewenst en bij een score hoger dan 26 is dat noodzakelijk. Van de betrokken dierenartsen valt 59,3 procent in de categorie 'niet of gering', 37,0 procent valt in de categorie 'aandacht gewenst' en 3,7 procent in 'aandacht noodzakelijk'.

De gemiddelde score van de Schokverwerkingslijst bij dit onderzoek was 8,70. Ter vergelijking: in 2003 was dit 12,85. Deze afname is niet statistisch significant.

Vermoeidheids- en 'burn-out'-verschijnselen als gevolg van de MKZ-crisis kwamen in de afgelopen zes jaar voor bij respectievelijk 14,8 en 7,4 procent van de betrokken dierenartsen. De betrokken dierenartsen met 'burn-out'-verschijnselen zijn ook arbeidsongeschikt geraakt als gevolg van de MKZ-crisis. Hier is specifiek gevraagd naar vermoeidheids- en 'burn-out'-verschijnselen en arbeidsongeschiktheid als gevolg van de MKZ-crisis.

Meer dan de helft (57,7 procent) van de betrokken dierenartsen geeft aan niet voldoende steun aangeboden te hebben gekregen om de MKZ-crisis te verwerken. In de toelichting die hierbij kon worden gegeven, gaven de meeste betrokken dierenartsen aan dat zij deze steun ook niet nodig hebben. De betrokken dierenartsen hebben het vaakst steun gezocht bij hun sociale omgeving en hun collega's. Betrokken veehouders staan op de derde plek voor het zoeken van steun door dierenartsen. KNMVD, kerk en RvV zijn amper benaderd voor steun. Enkele betrokken dierenartsen hebben professionele hulp ingeschakeld.

Wanneer de betrokken dierenartsen de vraag krijgen of ze zelf denken de MKZ-crisis te hebben verwerkt, geeft 81,5 procent aan de MKZ-crisis helemaal te hebben verwerkt, 14,8 procent geeft aan de crisis redelijk te hebben verwerkt en 3,7 procent zegt de MKZ-crisis een beetje te hebben verwerkt. Geen enkele dierenarts geeft aan de crisis niet te hebben verwerkt.

Terugblik door betrokken dierenartsen

De betrokken dierenartsen zien de MKZ-periode als een negatieve periode waar ze met gemengde gevoelens op terug kijken. De woorden 'intensief', 'vermoeiend', 'onzeker' en 'emotioneel' komen daarbij vaak naar voren. Over wat er in 2001 anders had moeten zijn, zijn de betrokken dierenartsen het unaniem eens: de communicatie, organisatie en begeleiding hadden beter moeten zijn en dit had het best gekund door de lokale practicus in te schakelen. Verder zien veel betrokken dierenartsen liever niet meer dat het gezonde, gevaccineerde vee wordt geruimd.

Indien er weer MKZ zou uitbreken, geeft meer dan de helft van de betrokken dierenartsen aan hetzelfde te doen als de vorige keer. Bijna alle dierenartsen zouden opnieuw de veehouders ondersteunen en bijstaan. Het merendeel van de betrokken dierenartsen zal helpen met vaccineren en werkzaamheden in het crisiscentrum verrichten.

Aanzienlijk minder betrokken dierenartsen geven aan te willen helpen met ruimen. Slechts een kwart zoekt misschien een baan buiten het MKZ-gebied en een enkeling kiest er voor om over te stappen naar een andere differentiatie of te stoppen als praktiserend dierenarts.

DISCUSSIE

De respons bij dit onderzoek ligt iets hoger dan de gemiddelde respons op enquêtes in medische tijdschriften, die is namelijk 60 procent (1). Verder blijkt uit onderzoek dat respondenten vaak hun medewerking weigeren wanneer het gaat om gevoelige onderwerpen (12) en de respons dan dus lager ligt. De respons bij dit onderzoek is dus goed te noemen.

Bij de verandering van de dagelijkse werkzaamheden komt naar voren dat in de betrokken praktijken het aandeel landbouwhuisdieren is afgenomen en het aandeel gezelschapsdieren is gestegen. Uit onderzoek blijkt dat de agrarische sector in zijn geheel, dus niet alleen in het MKZ-gebied, al langere tijd krimpt (16, 17). De afname van het aandeel landbouwhuisdieren zal dus niet alleen te wijten zijn aan de MKZ-crisis.

Uit onderzoek naar de gevolgen van de bestrijding van aviaire influenza (A1) bij ingezette dierenartsen blijkt dat 16 procent van hen stressreacties vertoonde en 35 procent last had van vermoeidheid (2). Bij de MKZ-crisis was dit respectievelijk 40 procent en 14,8 procent. Hieruit kunnen we concluderen dat de MKZ-crisis tot meer stress heeft geleid, maar dat de vermoeidheidsklachten minder waren dan bij de A1. Wel moet hierbij worden vermeld dat de resultaten van het onderzoek naar de gevolgen van A1 afkomstig zijn van vlak na de A1-crisis, terwijl die van dit onderzoek afkomstig zijn van zes jaar na de MKZ-crisis. Verder ging het bij de eerste studie om dierenartsen die hebben geholpen bij de ruimingen en extern waren ingehuurd, dit in tegenstelling tot het huidige onderzoek waarbij het ging om praktiserende dierenartsen die werkzaam zijn en waren in het MKZ-gebied.

Uit literatuur uit het Verenigd Koninkrijk blijkt dat het leed als gevolg van de MKZ-uitbraak daar ook aanwezig is. Zowel de veehouders als de dierenartsen en andere betrokkenen leiden aan depressies, posttraumatische stresssyndromen, angstigheid en trauma's. Dit blijkt uit een longitudinale analyse aan de hand van dagboeken, interviews en groepsdiscussies (13).

Het percentage arbeidsongeschiktheid als gevolg van de MKZ-crisis bedraagt in deze studie 7,4 procent. Uit onderzoek (19) blijkt dat in het algemeen 17 procent van de dierenartsen in de praktijk langer dan drie maanden arbeidsongeschikt is. Dit is een enorm percentage, waar de gevolgen van de MKZ-crisis mogelijk deel van uitmaken.

Uit de SVL blijkt dat de gevolgen van de MKZ-crisis bij 40 procent van de betrokken dierenartsen in meer of mindere mate nog steeds aanwezig zijn, maar dat deze wel minder zijn dan vlak na de crisis. Hierbij lijkt naar voren te komen dat de dierenartsen zelf de gevolgen van de MKZ-crisis onderschatten, gezien het feit dat 81,5 procent van hen aangeeft de MKZ-crisis te hebben verwerkt. Het onderschatten van eigen problemen door dierenartsen blijkt ook uit een artikel van Verkleij (19).

Ruim de helft van de betrokken dierenartsen gaf aan niet voldoende steun aangeboden te hebben gekregen bij het verwerken van de MKZ-crisis. Het vreemde was dat de dierenartsen die aangaven weinig steun aangeboden te

hebben gekregen, vaak tegelijk vermeldden dat deze steun niet nodig was. Daaruit kan worden geconcludeerd dat de gevolgen van de mkz-crisis niet zo'n grote 'impact' hebben gehad op de dierenartsen. Maar als je kijkt naar de uitkomsten van het onderzoek in 2003 (5) zal dit zeker niet het geval zijn. Het is mogelijk dat dierenartsen hun problemen onderschatten, zoals ook uit onderzoek naar voren komt (19). Ook blijkt uit ander onderzoek naar de gevolgen van de mkz-crisis dat ze wel degelijk hulp nodig hebben (6). Het feit dat de betrokken dierenartsen dachten dat ze geen hulp nodig hadden, komt overeen met eerder onderzoek (6, 7).

Bij de vraag wat er tijdens de mkz-crisis anders had gemoeten, zijn de meeste betrokken dierenartsen eenduidig: een betere communicatie, organisatie en begeleiding, wat te bereiken is door het inschakelen van de lokale practicus. Dit laatste wordt ook genoemd in het mkz-crisis gedenboek van de rvv (21). De slechte communicatie en organisatie blijken ook uit andere onderzoeken (8, 10, 18).

LITERATUUR

1. Asch D. Response rates to mail surveys published in medical journals. *J Clin Epidemiol* 1997; 50: 1129-1136.
2. Bosman A et al. Vogelpest Epidemie 2003: gevolgen voor de volksgezondheid. *RIVM*, Bilthoven, 2004.
3. Brom D en Kleber RJ. De Schok VerwerkingsLijst. *Ned Tijdschr Psychol* 1985; 40: 164-168.
4. Dillman DA. Mail and telephone surveys: the total design method. Wiley, New York, 1978.
5. Drijfhout AC. Doctoraalonderzoek faculteit Sociale wetenschappen, Universiteit Utrecht, Utrecht, 2004.
6. Drijfhout AC. De mentale gezondheid van lokale dierenartsen, twee jaar na de mkz-crisis in hun praktijk. *Tijdschr Diergeneeskd* 2005; 130: 82-85.
7. Drijfhout AC. Hoofdpijnen in de beleving van de mkz-crisis: interviews met getroffen lokale praktiserende dierenartsen en adviezen voor de toekomst. *Tijdschr Diergeneeskd* 2005; 130: 85-89.
8. Haafden EH van en Kersten PH. Veerkracht. Alterra Rapport 539, Wageningen, 2002.
9. Hart H 't. Onderzoeksmethoden. Boom, Amsterdam, 1996.
10. Huirne RBM, Mourits M, Tomassen F, Vlieger JJ de en Vogelzang TA. mkz: Verleden, Heden en Toekomst; Over de preventie en bestrijding van mkz. *LEI*, Den Haag, 2002.
11. Impact, landelijk kennis & adviescentrum psychosociale zorg na rampen. Nieuwe netwerken: Samenwerking tussen agrohulpverlening en de reguliere zorg bij dierziekten crises. Verslag werkconferentie 10 november 2005.
12. Lensvet G en Leeuw E de. Beschermd door een dobbelsteen. *Facta* 2002; 10: 28-30.
13. Mort M, Convery I, Baxter J and Bailey C. Psychosocial effects of the 2001 UK foot and mouth disease epidemic in a rural population: qualitative diary based study. *BMJ* 2005; 331: 1234.
14. Nielen ALJ, Vries CJ de, Kolk JH van der, Bingen M en Veldman MM. *Diergeneeskundig Jaarboek 2007. KNMVD*, Houten, 2007.
15. Ploeg E van der, Mooren TTM, Kleber RJ, Velden PG van der and Brom D. Construct validation of the Dutch version of the Impact of Event Scale. *Am Psychol Assoc*, 2004.
16. PVE. De Nederlandse vee-, vlees- en eiersector in cijfers: Het jaar 2006. *PVE*, Zoetermeer, 2007.
17. Schnabel P. Waarom blijven boeren? Over voortgang en beëindiging van het boerenbedrijf. *SCP*, Den Haag, 2001.
18. Siemens H. Ruimen, tien keer erger dan ik dacht. Elsevier bedrijfsinformatie, Doetinchem, 2001.
19. Verkleij LCT. 'Help, de dierenarts verzuipt!'. *Tijdschr Diergeneeskd* 2002; 127: 727-730.
20. Vocht A de. Basishandboek *SPSS 12* voor Windows. 2e druk. Bijleveld Press, Utrecht, 2005.
21. Zaagman C. 'Nooit opgeven', het mkz-crisis gedenboek van de rvv. Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij en Rijksdienst voor de keuring van Vee en Vlees, Voorburg, 2002.

Artikel ingediend: 14 januari 2008

Artikel geaccepteerd: 2 september 2008